

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МЕДИКО – ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор з навчально-методичної та
наукової роботи Зоря А.Б.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ
МОЖЛИВОСТЯМИ»

Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський) рівень

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність: 053 Психологія

Освітня програма: Психологія

Миколаїв, 2022

Робоча програма освітньої компоненти **«ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ»** для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія, ОП Психологія

Робоча програма навчальної дисципліни **«ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ»** погоджено на засіданні кафедри

Протокол № 1 від «30» серпня 2022 р.

Завідувач кафедри Петьков В.А.

Робоча програма навчальної дисципліни **«ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ»** погоджено на Вченій раді університету

Протокол № 1 від «30» серпня 2022 р.

Голова ВР Волков М.А.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		очна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань 05 « Соціальні та поведінкові науки»	Вибіркова	
Мова викладання – українська мова	Спеціальність 053 «Психологія»	Рік підготовки	
		4й	4й
Загальна кількість годин – 150		Семестр	
		7й	7й
Тижневих годин для форм навчання: ОФН – 4 ЗФН -12, 10	Ступінь вищої освіти: бакалавр	Лекції	
		24 год.	12 год.
		Практичні заняття	
		48 год.	10 год.
		Лабораторні	
		-	-
		Самостійна робота	
		78 год.	128 год.
		Індивідуальні завдання	
-			
Вид контролю: залік			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для очної форми навчання – 150 год.: 72 год. – аудиторні заняття, 78 год. – самостійна робота (50 % до 50 %).

для заочної форми навчання – 150 год.: 22 год. – аудиторні заняття, 128 год. – самостійна робота (15 % до 85 %).

2. Мета та завдання навчальної дисципліни «Психологічний супровід людей з обмеженими можливостями»

Мета визначається: важливістю формування фахівців з достатньо високим рівнем професійної компетентності для закладів з інклюзивною формою навчання; введенням ринкових механізмів в освітню практику і у зв'язку із цим організацію навчально-виховного процесу у новітній школі мають забезпечувати спеціалісти з високим рівнем професійної підготовки, провідною складовою діяльності яких є компетентність, мобільність та вміння адаптуватися в мінливих умовах сьогодення. Об'єктом вивчення є особливості освітнього процесу в системі спеціальної освіти. Структурними складовими об'єкту вивчення є: особливості надання освітніх послуг в умовах спеціального чи інклюзивного закладу освіти.

Завдання дослідження:

1. Розглянути сутність та зміст соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями.
2. Усвідомити соціальну та соціокультурну значимість реабілітаційної діяльності в роботі з дітьми-інвалідами.

Дисципліна «Психологічний супровід людей з обмеженими можливостями» базується безпосередньо на знаннях та навичках, отриманих при вивченні дисциплін на попередніх курсах, а саме кризовою психологією та психологією сім'ї.

Під час вивчення дисципліни «Психологічний супровід людей з обмеженими можливостями» у здобувачів вищої освіти мають сформуватися наступні компетентності:

Загальні:

- ЗК 1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- ЗК 2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.
- ЗК 7. Здатність генерувати нові ідеї.
- ЗК 8. Навички міжособистісної взаємодії.

Фахові:

- ФК 08. Здатність організувати та надавати психологічну допомогу (індивідуальну та групову).
- ФК 09. Здатність здійснювати просвітницьку та психопрофілактичну роботу відповідно до запиту.
- ФК 14. Здатність визначати й пояснювати психологічні механізми формування, функціонування та розвитку психічних явищ, процесів, властивостей, виокремлювати причини та фактори, що диференціюють характер їх індивідуального функціонування та розвитку.

ФК 15. Здатність виявляти толерантність до міжкультурних форм самовираження й само здійснення індивідуальності, до несхожості наукових поглядів, методологічних підходів тощо.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен досягти таких програмних результатів навчання:

ПРН 10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, відстоювати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до особливостей співрозмовника в умовах міжособистісної взаємодії.

ПРН 12. Складати та реалізовувати програму психопрофілактичних та просвітницьких дій, заходів психологічної допомоги у формі лекцій, бесід, круглих столів, тренінгів відповідно до вимог замовника.

ПРН 13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб відповідно до віку.

ПРН 14. Ефективно виконувати різні ролі у процесі вирішення фахових завдань, демонструвати лідерські якості і вміння узгоджено працювати в аудиторії самостійно та під керівництвом викладача.

ПРН 16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога, що визначають професійну поведінку і стосунки з людьми в суспільстві.

ПРН 17. Демонструвати соціально відповідальну та свідому поведінку, слідувати гуманістичним та демократичним цінностям у професійній та громадській діяльності.

ПРН 18. Вживати ефективних заходів щодо збереження здоров'я та за потреби визначити зміст запиту до супервізії.

ПРН. 19. Враховувати індивідуальну варіативність становлення людини як індивіда, особистості, суб'єкта діяльності.

ПРН 20. Знати про норму і патологію психічного розвитку.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться: 150 год. / 5 кредитів ECTS.

3.Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Теоретико-методологічні основи вивчення психології осіб з інвалідизуючими захворюваннями у науці

Тема 1. Наукові підходи до проблеми психології людини з особливими потребами.

Поняття людина з особливими потребами. Психологічні особливості людей даного типу. Наукові підходи до проблеми психології людини з особливими потребами. Теоретичні вітчизняні та зарубіжні моделі до роботи з людьми з особливими потребами

Тема 2. Чинні нормативно-правові документи, що регулюють організацію інклюзивного навчання в освітніх закладах України

Закон України «Про освіту». Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9–675 від 25.09.12 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя» Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9 від 18.5.2012 р. «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах». Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти». Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», від 15 серпня 2011 р. № 872 . Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю [Електронний ресурс]: Указ Президента України №678 від 03.12.2015 р. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. Конвенція ООН про права дитини. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю

Кредит 2. Соціально-психологічні особливості людини з порушеннями

Тема 3. Психологічні особливості осіб з інвалідизуючими захворюваннями

Основні причини інвалідизації. Типи порушень, що приводять до інвалідності. Психологічні наслідки інвалідизації

Тема 4. Психологічні особливості соціалізації особистості з обмеженими можливостями

Психологічні особливості соціалізації людей з обмеженими можливостями. Реабілітаційні програми спрямовані на полегшення процесу соціалізації

Кредит 3. Роль психолога в супроводі людей з обмеженими можливостями.

Тема 5. Особливості комплексного психологічного тестування абітурієнтів з особливими потребами

Мінесотський багатофакторний особистісний опитувальник ММРІ (скорочений варіант Міні-мульти). Методика виявлення переважаючого типу ставлення до хвороби ТОБОЛ. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда.

Тема 6. Особливості складання психокорекційних програм

Завдання психокорекційних програм. Вимоги до психокорекційних програм. Принципи складання корекційно-розвивальних програм. Основні методичні вимоги до складання психокорекційних програм

Кредит 4. Напрямки роботи практичного психолога в адаптаційний період входження осіб з особливими освітніми потребами в освітнє середовище

Тема 7. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх на-вчальних закладах

Теоретичні положення соціальної адаптації дітей з функціональними обмеженнями. Шляхи покращення реабілітації дітей з особливими потребами

Тема 8. Психологічний супровід навчання у ВНЗ осіб із обмеженими можливостями

Особливості психологічного супроводу осіб з обмеженими можливостями. Принципи організації психологічного супроводу даного типу. Специфіка реалізації психологічного супроводу людей з функціональними обмеженнями

Кредит 5. Психологічні особливості формування толерантного відношення до осіб з особливими освітніми потребами

Тема 9. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в освітньому середовищі

Толерантність як особиста передумова у спілкування з людьми з обмеженими можливостями. Шляхи формування толерантності в освітньому середовищі.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин											
	очна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усьог	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		о	л	п	лаб	інд
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кредит 1.												
Тема 1. Наукові підходи до проблеми психології людини з особливими потребами.	14	2	6			6	14	2				12
Тема 2. Чинні нормативно-правові документи, що регулюють організацію інклюзивного навчання в освітніх закладах України	16	4	6			6	16	2				14
Разом за кредитом 1	30	6	12			12	30	2	2			26
Кредит 2.												
Тема 3. Психологічні особливості осіб з інвалідизуючими захворюваннями	16	4	6			6	16	2				14
Тема 4. Психологічні особливості соціалізації особистості з обмеженими можливостями	14	2	6			6	14	2				12
Разом за кредитом 2	30	6	12			12	30	2	2			26
Кредит 3.												
Тема 5. Особливості комплексного психологічного тестування абітурієнтів з особливими потребами	16	2	4			10	14	2				12
Тема 6. Особливості складання психокорекційних програм	14	2	4			8	16	2				14
Разом за кредитом 3	30	4	8			18	30	2	2			26

Кредит 4.											
Тема 7 . Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах	16	2	4			10	14		2		12
Тема 8. Психологічний супровід навчання у ВНЗ осіб із обмеженими можливостями	14	2	4			8	16	2			14
Разом за кредитом 4	30	4	8			18	30	2	2		26
Кредит 5.											
Тема 9. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в освітньому середовищі	30	4	8			18	30	4	2		24
Разом за кредитом 5	30	4	8			18	30	4	2		24
Всього годин	150	24	48			78	150	12	10		128

5. Теми семінарських / практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ОФН	ЗФН
1.	Тема 1. Наукові підходи до проблеми психології людини з особливими потребами.	6	
2.	Тема 2. Чинні нормативно-правові документи, що регулюють організацію інклюзивного навчання в освітніх закладах України	6	2
3.	Тема 3. Психологічні особливості осіб з інвалідизуючими захворюваннями	6	2
4.	Тема 4. Психологічні особливості соціалізації особистості з обмеженими можливостями	6	
5.	Тема 5. Особливості комплексного психологічного тестування абітурієнтів з особливими потребами	4	2
6.	Тема 6. Особливості складання психокорекційних програм	4	
7.	Тема 7. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах	4	2
8.	Тема 8. Психологічний супровід навчання у ВНЗ осіб із обмеженими можливостями	4	
9.	Тема 9. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в освітньому середовищі	8	2
Разом		48	10

6. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Не передбачено навчальним планом	

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		ОФН	ЗФН
1.	Тема 1. Наукові підходи до проблеми психології людини з особливими потребами.	6	12
2.	Тема 2. Чинні нормативно-правові документи, що регулюють організацію інклюзивного навчання в освітніх закладах України	6	14
3.	Тема 3. Психологічні особливості осіб з інвалідизуючими захворюваннями	6	14

4.	Тема 4. Психологічні особливості соціалізації особистості з обмеженими можливостями	6	12
5.	Тема 5. Особливості комплексного психологічного тестування абітурієнтів з особливими потребами	10	12
6.	Тема 6. Особливості складання психокорекційних програм	8	14
7.	Тема 7. Психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітніх навчальних закладах	10	12
8.	Тема 8. Психологічний супровід навчання у ВНЗ осіб із обмеженими можливостями	8	14
9.	Тема 9. Формування толерантного ставлення до дітей з особливими потребами в освітньому середовищі	18	24
Разом		78	128

8. Методи навчання

Традиційні методи навчання:

- пояснювально-ілюстративний метод – студенти отримують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури, через електронний посібник в «готовому» вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, студенти залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення; застосовується для передачі великого масиву інформації;
- репродуктивний метод – застосування вивченого на основі зразка або правила, діяльність студентів носить алгоритмічний характер, тобто дія виконується на основі інструкцій, приписів, правил в аналогічних, подібних з показаним зразком ситуаціях;
- метод проблемного викладу – використовуючи різноманітні джерела й засоби, педагог, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доказів, порівнюючи точки зору, різні підходи, показує спосіб вирішення поставленого завдання, студенти як би стають свідками й співучасниками наукового пошуку;
- частково-пошуковий, або евристичний, метод – організація активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок, процес мислення набуває продуктивного характеру, але при цьому поетапно направляється й контролюється педагогом або самими студентами на основі роботи над програмами (у тому числі й комп'ютерними) і навчальними посібниками, найчастіше застосовується як спосіб активізації мислення, порушення інтересу до пізнання на практичних заняттях і колоквіумах;
- дослідницький метод – після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу студенти самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й вимірювання й

виконують інші дії пошукового характеру; ініціатива, самостійність, творчий пошук проявляються в дослідницькій діяльності найбільш повно.

Активні методи навчання:

- практичні вправи, у процесі виконання яких студенти моделюють свої дії у різних навчальних і виховних ситуаціях майбутньої професійної діяльності;
- аналіз конкретних ситуацій як індивідуально, так і в малих навчальних групах (6-8 осіб), у ході розбору яких студенти не тільки вчаться формулювати проблеми й ухвалювати рішення щодо них, але й виробляють ряд важливих навичок в області міжособистісної комунікації, групової роботи й лідерства;
- робота в малих навчальних групах, у ході якої студенти виконують практичні вправи, розбирають конкретні ситуації, готують групові проекти й беруть участь у ділових іграх; така робота допомагає студентам освоювати рольову поведінку, учитися ефективному спілкуванню й обміну досвідом, виробляти лідерські якості.
- ділові ігри носять комплексний характер і проводяться для студентів на основі закордонних методик, сприяючи більш глибокому розумінню й ефективному закріпленню вивчених ними дисциплін.

Широко використовуються методи відео й комп'ютерної комунікації.

9.Методи контролю

Оцінювання якості знань студентів, в умовах організації навчального процесу за кредитно-трансферною системою здійснюється шляхом поточного, кредитного, підсумкового (семестрового) контролю за 100-бальною шкалою оцінювання, за шкалою ECTS та національною шкалою оцінювання.

Комплексна діагностика знань, умінь та навичок студентів з дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного і підсумкового контролю знань (заліку).

Форма поточного контролю – усне опитування, тестування на практичних заняттях, виконання індивідуальних завдань.

Періодична форма контролю – виконання комплексних контрольних робіт, розробка проектів, колоквіуми, творчі роботи.

Форма підсумкового контролю – залік на основі суми балів набраних за кожний кредит та складання власне заліку.

Критеріями оцінювання є:

а) при усних відповідях: повнота розкриття питання; логіка викладення, культура мови; впевненість, емоційність та аргументованість; використання основної та додаткової літератури; аналітичні міркування, уміння робити порівняння, висновки;

б) при виконанні письмових завдань: повнота розкриття питання; цілісність, систематичність, логічна послідовність, уміння формулювати висновки; акуратність оформлення письмової роботи; підготовка матеріалу за допомогою комп'ютерної техніки.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Питання до заліку

1. Поняття людина з особливими потребами
2. Психологічні особливості людей даного типу
3. Наукові підходи до проблеми психології людини з особливими потребами.
4. Теоретичні вітчизняні та зарубіжні моделі до роботи з людьми з особливими потребами
5. Завдання психокорекційних програм
6. Вимоги до психокорекційних програм
7. Принципи складання корекційно-розвивальних програм
8. Основні методичні вимоги до складання психокорекційних програм
9. Закон України «Про освіту».
10. Лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту №1/9–675 від 25.09.12 року «Щодо посадових обов'язків асистента вчителя»
11. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1/9 від 18.5.2012 р. «Про організацію інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах».
12. Наказ Міністерства освіти і науки України № 609 від 08.06.2018 року «Про затвердження примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти».

13. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах», від 15 серпня 2011 р. № 872 .
14. Про активізацію роботи щодо забезпечення прав людей з інвалідністю [Електронний ресурс]: Указ Президента України №678 від 03.12.2015 р.
15. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс].
16. Конвенція ООН про права дитини.
17. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю
18. Основні причини інвалідизації
19. Типи порушень, що приводять до інвалідності
20. Психологічні наслідки інвалідизації
21. Психологічні особливості соціалізації людей з обмеженими можливостями
22. Реабілітаційні програми спрямовані на полегшення процесу соціалізації
23. Мінесотський багатофакторний особистісний опитувальник ММРІ (скорочений варіант Міні-мульти).
24. Методика виявлення переважаючого типу ставлення до хвороби ТОБОЛ.
25. Методика діагностики соціально-психологічної адаптації Роджерса-Даймонда.
26. Завдання психокорекційних програм
27. Вимоги до психокорекційних програм
28. Принципи складання корекційно-розвивальних програм
29. Основні методичні вимоги до складання психокорекційних програм
30. Теоретичні положення соціальної адаптації дітей з функціональними обмеженнями
31. Шляхи покращення реабілітації дітей з особливими потребами
32. Особливості психологічного супроводу осіб з обмеженими можливостями
33. Принципи організації психологічного супроводу даного типу
34. Специфіка реалізації психологічного супроводу людей з функціональними обмеженнями
35. Толерантність як особиста передумова у спілкування з людьми з обмеженими можливостями
36. Шляхи формування толерантності в освітньому середовищі

10. Методичне забезпечення

1. Навчально-методичний комплекс дисципліни «Психологічний супровід людей з обмеженими можливостями».
2. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Психологічний супровід людей з обмеженими можливостями».
3. Методичні рекомендації до підготовки практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «психологічний супровід людей з обмеженими можливостями».

11. Рекомендована література

1. Аспекти аналітичної діяльності працівника психологічної служби. Методичні рекомендації. / упорядники: Марухина І.В, Кондратенко Л.О., Растроста Г.Б., Сагайдак О.Б. – Суми, 2011. – 30 с.
2. Діти з особливостями розвитку в звичайній школі / автор-укладач Л.В.Туріщева. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – 111 с. – (Серія «Психологічна служба школи»).
3. Діти з особливими потребами в школі: Психолого- педагогічний супровід / Романова О. та ін.. – К.: Шк. Світ, 2011. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
4. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. – К.: Науковий світ, 2010. – 195 с.
5. Левчук С., Штундер А., Ярова Т. Діти з особливими освітніми потребами. Соціально-психологічний супровід // Психолог. – 2012. - №10.
6. Мушинський В. П. Психолого-педагогічний супровід інклюзивного навчання в початковій школі // <http://mynvk.org.ua/inklyuzivna-osvita>.
7. Нестояща К. До питання інклюзивної освіти в Україні // http://osvita.ua/school/inclusive_education/29475/
8. Обухівська А. Г. Психологу про дітей з особливими потребами у загальноосвітній школі / Обухівська А., Ілляшенко Т., Жук Т. – К.: Редакція загальнопед. газет, 2012. – 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
9. Панок В.Г. Психологічна служба: навчально-методичний посібник для студентів і викладачів - Кам'янець-Подільський: ТОВ Друкарня Рута, 2012 – 488 с.
10. Полударова А.Л., Щорс В.В. Тиждень інклюзивної освіти // Шкільному психологу усе для роботи. – 2011. - №12.
11. Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини» у школі: метод.посібник / за ред.. Д.Д. Романовської, С.І. Собкової. – Чернівці: Технодрук, 2009. – 196 с.
12. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навчально – методичний посібник / за заг. ред. Колупаєвої А.А. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис-XX» – 2010 – (Серія «Інклюзивна освіта»: у 9 книгах).
13. Сімонова Т. Робота з дітьми з особливими освітніми потребами // Психолог. – 2012. - №9.
14. Уманець Г.М., Кулеш. В.О., Кобзар О.В. Інклюзивна освіта: особливій дитині – особлива увага. Практико-зорієнтований посібник. [Текст] / Г.М. Уманець, В.О. Кулеш., О.В.Кобзар. – Донецьк: «Витоки», 2010. – 128 с.
15. Чеботарьова О.В. Методичні рекомендації з досвіду роботи щодо організації та проведення індивідуального навчання вдома з учнями, які мають вади у психічному чи фізичному розвитку. / Чеботарьова О.В. – К., 2000. – 32с.